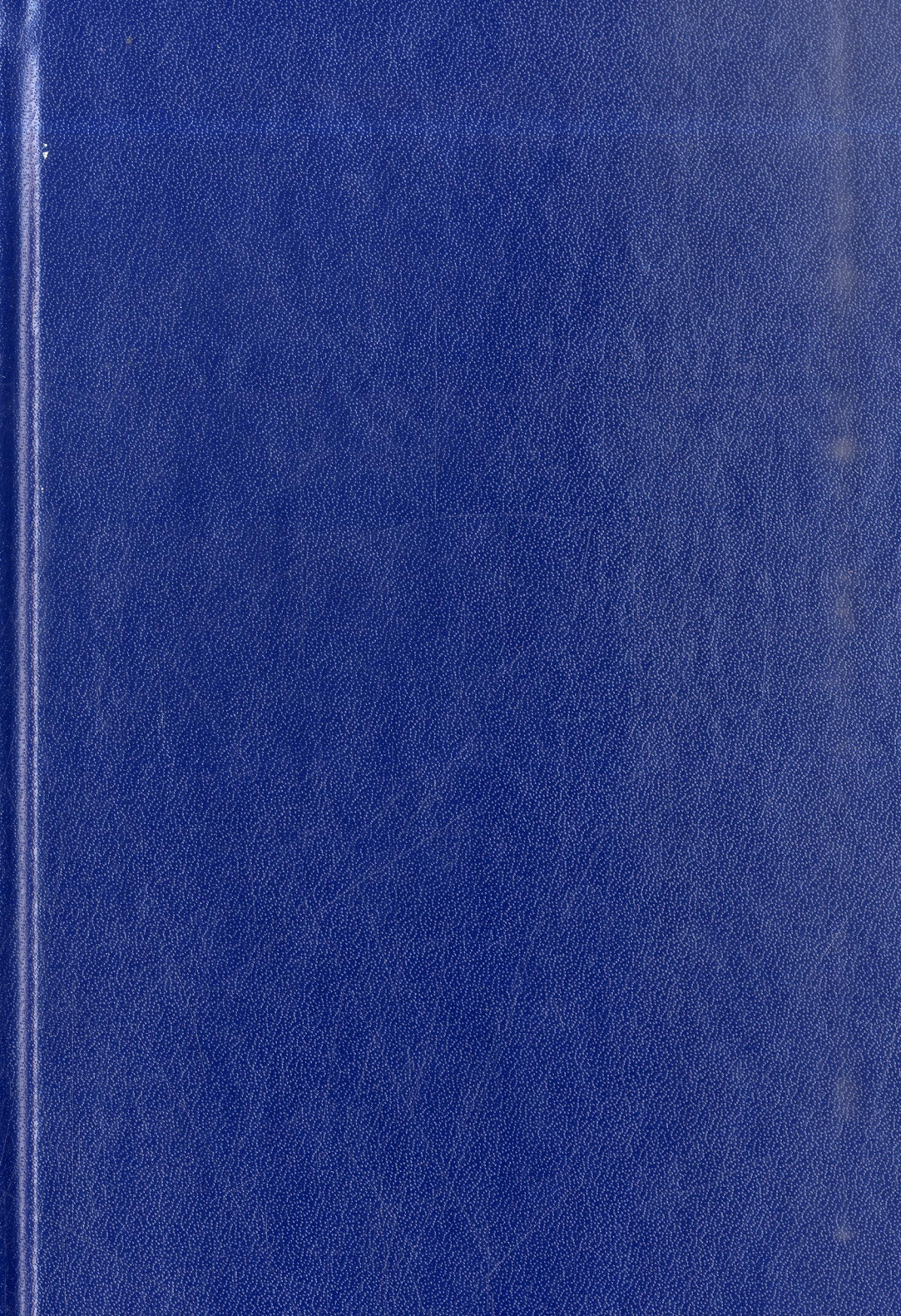

10 06 06

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

З ЛИСТОВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОЛЕКСАНДРА РУСОВА

Відбитка із Студії з поля суспільних наук і статистики, том V.

ЛЬВІВ 1938.

128

Ш.Г (28/11) 1906

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 6815

З ЛИСТОВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ О. РУСОВА.

У третю річницю смерті Олександра Русова згадав про нього теплими словами Олександр Грушевський у жовтнево-листопадовій книжці „Літературно-Наукового Вістника“ в статтейці „О. О. Русов“ (Київ, 1918, сс. 88—94). Коли автор писав свою статтейку, йому передав П. Я. Стебницький 10 листів Русова до Стебницького, чотири з травня 1908, три з 1910, один із 1911, два з 1915 р. Тому, що „урибки з сих листів добре характеризують вдачу покійного“, Грушевський використав їх у своїй статтейці.

Три листи Русова до Марії Марковички з 1875. р. з проханням подати свої спогади про Шевченка (він бажав надрукувати спогади в празькому виданні „Кобзаря“, але, на жаль, не зміг видобути від неї) надрукував Олександр Дорошкевич у низці матеріялів п. з. „Шевченко в приватному листуванні“ в VII—VIII. кн. „Записок Історично-Філологічного Відділу“ Української Академії Наук (Київ, 1926, сс. 382—84) з архіву Марковичевої в „Пушкінському Домі“ й передрукував в IV. т. „Творів Марка Вовчка“ (1928, сс. 454—458).

Друкуючи в першій книжці матеріялів із громадського й літературного життя України XIX. і початків XX. століття „За сто літ“ з рукописного відділу Всенародньої Бібліотеки в Києві „Спомини Ол. Ол. Русова“, написані по-російському п. з. „Какъ крамолоискатели разыскивали „украинофильство“ (Воспоминанія)” (1927, сс. 236—258), Сергій Шамрай сподівався подати в найближчих числах „України“ листування Русова з Федором Вовком із архіву Українського Наукового Товариства в Києві (с. 236). Чотири листи Русова до Леоніда Жебуньова з 1906 р. надрукував Антонін Дучинський 1929 р. в кн. 4 „За сто літ“ (До життєпису Олександра Ол. Русова, сс. 315—319. В „Річнику Українського Театрального Музею“ з 1930 р. опублікував З. Ля-

шевич „Лист О. О. Русова до М. К. Заньковецької“ (Київ, с. 153). 1931. року 14 листів Русова до Мелітона Бучинського принесла книга акад. К. Студинського „Галичина й Україна в листуванні 1862—1884. рр. Матеріяли до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною“. Надруковані тут листи Русова писані з Києва в рр. 1871—1873: 1. 27 (15) вересня 1871 (сс. 185—187); 2. 22 (10) листопада 1871 (сс. 187—188); 3. 19 (7) грудня 1871 (с. 188); 4. 17 (5) січня 1872 (сс. 188—189); 5. 21 (9) січня 1872 (сс. 189—190); 6. 18 (6) лютого 1872 (с. 190); 7. 28 (16) березня 1872 (сс. 192—193); 8. 15 (3) квітня 1872 (сс. 193—194); 9. 3 червня (22. травня) 1872 (сс. 195—196); 10. 25 (13) червня 1872 (сс. 196—197); 11. 29 (17) липня 1872 (с. 197); 12. 22 (10) вересня 1872 (сс. 197—198); 13. 19 (7) листопада 1872 (с. 201); 14. із січня 1873 р. (сс. 202—203).

До надрукованих досіль листів Русова прибуває оце 19 дальших його листів, збережених у рукописних збірках Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Друкований нижче під 1. лист зберігся серед паперів Омеляна Партицького (24. IV). Із змісту виходить, що лист писаний не до Партицького, а київські видавці українських історичних пісень прохали Партицького, як лінгвіста, допомогти їм транскрибувати тексти пісень, видані етимологією в збірнику пісень Якова Головацького й латинкою в збірнику Жеготи Павлі. Можна здогадуватись, що цей лист Русова — адресований до Володимира Навроцького. 1871. року Русов їхав через Львів до Відня й у Львові познайомився з Навроцьким, як видно з таких слів його листа з червня 1871. до Бучинського:

„П. Александер Руссов щирий Українець и жаль тільки, що годі було познакомитись ближше за той короткий час, що був у Львові. Ви там спізнаєтесь лучче, то й годі Тобі писати про его більше. Именно рад Русов побачити Твої збірники пісень и др. Русов — професор гимназії з Києва. Милий на позір хлопець; у Вас буде може трохи свободніший; у нас дуже го були обсіли хлопці, — так ему якось у громаді було лячно троха”¹⁾.

Лист Русова писаний 27. вересня 1871. р., а 22. листопада того самого року Русов починав свій лист до Бучинського ось-як:

„Пишете (від 30. жовтня), что Вы собираетесь достать у Миклошича „Чтенія” (очевидно, з текстами пісень збірника

¹⁾ Ак. К. Студинський, Галичина й Україна в листуванні 1862—1884 рр., К. 1931, с. 420.

Головацького, друкованими в „Чтеніяхъ” і відбитками з них) и засѣсть за виправку правописи пѣсень. Но мы уже получили изъ Львова отъ Навроцькаго письмо, въ которомъ онъ пишетъ, что найдутся и тамъ охотники сдѣлать для насъ это дѣло”²⁾).

А втім, у самому тексті листа Русова маємо ствердження, що він адресований до Навроцького. Звертаючись до Партицького, Русов згадав і ту пісню, яку записав чи переписав для нього Навроцький, а в дальшому тексті листа, зверненому до самого адресата, пише про присилку історичних пісень „въ родѣ той, какую я получилъ у Васъ”.

Лист під 2. зберігається в архіві колишнього редактора „Діла” Івана Белея (477/1879). З самого тексту листа не можна вичитати, до кого він писаний. Одначе не тяжко догадатись, що він адресований до Корнила Сушкевича. В листі з 25. червня 1872. р. до Бучинського заходився Русов коло розпродажу другого випуску збірника пісень Лисенка по Слов'янщині, згадуючи ось про що: „Писав я до К. Сушкевича про це, але він мені одписав, що Просвіта не має ніяких стосунків із Славянськими краями”. Далі Русов писав, що „Редер усі примірники нам у Київ пришле, окрім 50, котрі Сушкевичу зашле”³⁾. Згаданий у листі Ганкевич це — Климент.

Лист під 3. зберігається в архіві Олександра Кониського (494. XIX. 180). Кониський підсував Русову авторство якоїсь кореспонденції до петербурзького „Порядка”, якою був незадоволений. Примірник „Порядка” з 1881. р. з бібліотеки Кониського перейшов із частиною його бібліотеки до Бібліотеки НТШ. В ч. 293. „Порядка” є допис із Києва, підписаний криптонімно „Пч”. Свое незадоволення дописом Кониський висловив, закреслюючи відповідні місця, головно про альманах „Луна”, червоним олівцем. Лист під 3. дає відповідь Кониському на його лист із приводу згаданого тут допису.

Листи під 4. і 11. писані до Франка та збережені в його архіві (235/44, 214/163). З першим листом переслав Русов листи Шевченка для „Сьвіту”, надруковані в останньому 1882. року, в чч. 4—5 (16—17) п. з. „Непечатані листи Тараса Шевченка” (сс. 288—290) з такою приміткою від редакції: „Один прихильний нам земляк-українець прислав нам шість непечатаних листів Тараса Шевченка. П'ять з них писав Шевченко по-українськи

²⁾ Там само, с. 187.

³⁾ Там само, с. 197.

в рр. 1847, 1848 і 1849 з кріпости Орської і з Оренбурга до свого приятеля Лизогуба в Седневій чернігівській губернії і чернігівського повіту. Шестий лист писаний Шеченком по-московськи на два дні перед смертю до управляючого гр. Шувалова, Таволги Мокрицького" (с. 288). Що ж до критики Цезара Білиловського Франкового перекладу Гетевого „Фавста", надрукованої в київському „Труд-і", не можу нічого ближче сказати, бо його немає у львівських бібліотеках. Другий лист Русова до Франка, з 1886. р., зачіпає справи співробітництва Русова в „Поступі", який задумував видавати Франко. Про це ближчі дані можна знайти в моїй статті „Журнальні пляни Франка в рр. 1884—86" в третій книжці „України" за 1927. р. (сс. 17—88).

Не маю даних з певністю сказати, до кого адресований лист, друкований під 12. (217, сс. 45—48), може, до Франка або й до когось іншого.

В архіві ж Франка збереглись листи Русова до редакції „Діла", друковані під 5. і 6. (222/279, 222/280). Обидва листи це — прохання Русова надрукувати промови, виголошені на зборі в Одесі в 22. роковини смерті Шевченка (про одеські роковини є коротенька звістка в новинках 24. ч. „Діла" 1883. р.), і його невдоволення, що редакція „Діла" не помістила надісланих промов. Обидва вони адресовані до тодішнього відповідального редактора „Діла" — Антона Горбачевського, як це виходить із листа, друкованого під 6. До Горбачевського ж адресований і лист під 7., збережений в архіві Белея (477/1877). Згадана в ньому замітка про „Антигону" Ніщинського, надрукована в фейлетоні ч. 132 „Діла" за 1883. р. Також збережений в архіві Белея (477/1878) лист під 8. адресований до Горбачевського, як це стверджує найближчий лист під 9., збережений в архіві Белея (477. II, 364) й імовірно адресований до нього як до такого, що по Горбачевському почав підписувати „Діло" та його „Бібліотеку" як відповідальний редактор. Вислане разом із листом під 9. оповідання дружини Русова — Софії⁴⁾ п. з. „Баба Горпина, (Зъ життя на Україні)" збереглося вкупі з листом, а також вступ Русова до нього (477. II., 362).

Друкований під 10. лист до Олександра Кониського збережений в його архіві (494. XVIII, сс. 124—125), а листи під 13, 14, 15, 16 і 17 до Омеляна Огоновського збережені в архіві остан-

⁴⁾ Оповідання переписане рукою Русова й підписане псевдонімом „С. Нона".

нього (475/371—375). Із збережених в архіві Костя Паньківського двох листів (499/33) ні один не писаний до нього, бо лист під 18. адресований до Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, а лист під 19. до Федора Вовка, як це знати зо згадки про книжечку „Серед виноградарів південної Франції”, яку написали С. Русова й Ф. Вовк, а видало петербурзьке „Благотворительное Общество изданія общепольныхъ и дешевыхъ книгъ” 1905. р. (сс. 64).

Аж у трьох листах Русова до Огоновського є мова про рукопис „Мороцької хроніки” невідомого автора. Ближчі дані про згаданий рукопис подає цей лист, збережений в архіві Володимира Лукича-Левицького (485/592):

Харьківъ 17/І 1891 р.

П-ну добродію Редакторови, „Зори“ Володимирови Левицькому.

Шановный добродію!

Минуло вже далеко більше півроку зъ тої пори, якъ давній мій знакомець А. А. Русовъ переславъ, по моему прохання, п. добродію О. Огоновському мою рукопись, пидъ оглавою „Обрывокъ зъ повисти Довга Гисторія. Мороцька Хроника“. Се писання було выслано п. Огоновському зъ проханнямъ, що колы воно здасться неслабишъ ыншого литературного матеріалу, то щобъ дати ёму мисто въ Галицькій „Зори“. Поважаемый добродій Огоновський такъ прыхильно поглянувъ на сю высылку, що, негаючишъ, видписавъ Русову свій досвідный поглядъ на мое писання, котре винъ признавъ достойнымъ до печати (до друку) и навіть душевно пидкураживъ автора, признавши мій „обрывокъ“ — „зразкомъ оповидання письменника талановитого“. П. Огоновський тильки звистывъ насъ въ своєму першому листи, що незнає напередъ, колы достеменно моя рукопись знайде собі мисто въ „Зори“, бо тоди, якъ казалось въ ёго листи, вже друковалась протяжна повистъ Нечуя „Надъ Чорнымъ моремъ“, а черезъ те ще на довгий часъ не малось миста за для нашої „Мороцької Хроникы“. Писля получкы такого першого отвиту видъ п. Огоновського, троха чи не въ Іюни ще торишнёго году, мы вже не малы зъ Галиччыни больше ниякої висты про нашу рукопись. На друге питання Русова про се дило, вже въ кинци торишнёго году, д. Огоновський знову приславъ свій отвить, котрый мавъ вже ыншый змистъ: п. Огоновський звищавъ Русова, що редакція „Зори“ має неодминну потребу получыты разомъ усю нашу повистъ; а до тый пори зъ высланымъ їй початкомъ — „обрывкомъ“ вона не має що робыты, бо друкуваты ёго одризно видъ цілої повисти не може. При такому погляді редакції „Зори“ на высланный нами трудъ д. Огоновський رایавъ намъ скоріше, не гаючишъ, высылаты кинецъ нашої „Мороцьк. Хроникы“, щобъ редакція „Зори“ мала спромому разомъ дати оцинку усёму труду и щобъ не було шкодливої для чытальныківъ перервы въ друкуванні нашої повисти. — Призынаюся, такий останній отвить д. Огоновського такы чимало засмутывъ мене, автора „Довгої Истории“, и навіть наводывъ на думку, чи не кнуты вже

зовсімь дальшу роботу надь нашою „Хроникою“, бо вона наче почалась, як кажуть, въ недобрий часъ... Отъ напмирить хочь и на сей разъ: за-мисть того, щоби тягты дали свою довгу повисть, я повиненъ теперъ довго и багато писаты вамъ, а черезъ те чимало загаяты и вашого робочого часу. Але вже вибачайте за довгеньку ричъ, котру, колы на те буде Ваша добра воля и увага, я повиненъ теперъ повести зъ Вами.

Моя „Довга Исторія“ справды, на-лыхо їй, вже такы дуже довга, и для самого автора вона стала ще далеко довшою, нижъ булабъ для чы-тальныкивъ. Щоби моя дальша ричъ була Вамъ ясниша, я повиненъ те-перъ, навить мымохить, хоча килькома словамы, торкнутись самої исторіи моеи „Довгої Исторії“. Вона почалась назадъ тому литъ 15, колы не вси 20, и писалась клаптямы, малымы на́кыдкамы, навить безъ надіи колы небудь выплывты зъ нею на ясный Божый свить; бо жылось середь такихъ обставинъ, про котри казаты теперъ не часъ и не мисто. На таке довге, забарне писання було багато прычинъ: разъ спишыты було нікуды, и ні-докого, бо ниде не було для насъ прытулу; удруге — писаты коро-теньки та путни, добри творы — треба було маты особливый таланъ майстра-художныка, а авторъ „Мо-роцької Хроники“ николы не почувавъ за собою такого талану, а черезъ те и николы не брався за таке не свидоме ёму дило. Але авторъ-чоло-викъ вже пидстаркуватый, котрый вже чимало захопывъ на своєму вику усякої, якъ кажуть, бувальщыны: передъ нашими очыма вже багато про-майнуло людей и ихъ вчынкивъ; ото черезъ вищо и здавалось намъ, що колы на малі, але талановити творы мы не, майстры, то хочъ у форми довгої хроники мы може зъумиемо сказаты часомъ и не порожне слово; а до того ще самі темы и думкы, що за довгий часъ займалы нашу душу, тежъ потребува́лы для себе чималого пр́остору, вильної, шырокої формы хроники, а не звичного коротенького оповидання. На думку автора, зъ ёго писання повинна була выйти довга нызка картынь-малюнк-ивъ, де булыбъ наклады, хочъ и недуже вмилоу, але прыхыльноу до правды рукоу, ти людци и люде, що на́ризно и купамы траплялысь вже на довгенькому свитовому шляху автора, и по котрыхъ малось на думци сказаты де-яке слово. Такимъ картынамъ, якъ звисно, нема ни кинця — ни початку, якъ нема сыхъ краивъ и на свити; а еднающымъ ихъ елементомъ першъ усёго булабъ тилькы йнднота часу и миста, де жылы и турбувалысь си люде, та ще може трапылысь бы мижъ ными де яки незовсімь гуртови натуры, въ котрыхъ може бильше одблыскувалось бы духовне жыття темної поры, въ тем-ному краи. — Отъ черезъ вищо авторови здавалось, що дебъ не ро-зирваты таку повисть-хронику, вона, якъ дощовый червякъ, и въ частыни матыме свій самостайный змистъ - сылу, якъ клопотъ правды зъ того дриб-ного щоденного жыття, котре, якъ вже дуже буденне, ридко колы зверта на себе пылну людську увагу. Правда, авторъ мавъ на думци зъиднаты, колы стане снагы, уси наризни зерна-малюнки своеї Хроники единою за-гальною ниткою въ образи единого, може двоухъ человикъ, вже далеко бильшого маштаба, отъ якъ молодыка Павла; але ся особлива людына въ моему вже высланому „Обрывку“ выступа на свить — вибачайте за вульгарну вымову, — выступа, кажу на свить поки ще хйба тилькы од-ныєю шапкою; и поки ся фыгура домалюецця до кинця (а може николы

й не домалюється), ще багато води впливе. Покладемо, що може й такъ буде. Але все такъ здавалосьъ бы, що и наше дрібне малювання того, що щодня ворухытця долі, на самому споді буденного людського жыття, своєю незліченною стихійною сылою, своимъ власнымъ добромъ и зломъ, троха чи непереважає многихъ людськихъ героївъ. Дивлячысь на дило такимъ окомъ, я дозволявъ собі думати, що дебъ, кажу, не обирвалась моя „Хроника“, хоча-бъ я зоставивъ васъ, добродію, тилькы зъ тымъ, що вже vysлано, дуже великої шкоды не булобъ. Хай замість задуманого мною героя въ „Хронику“ попалабъ тилькы одна ёго шапка, усе такъ останній дрибязный людъ моеї повисти, здається, матиме своє самостайне право на жыття, свою вже де-чымъ вымовлену идею.

Отъ черезъ вищо, поважаемый добродію, я и самъ добре незнаю, що мыни видписаты вамъ на затребу кинця моеї повисти! Далекого кинця її я ще покы и самъ немаю, и навить незнаю, чи доживу ще я самъ до сёго кинця; бо я вже далеко перевалывъ на другу половину вику, а до того ще я не-цеховый чоловікъ въ литературній роботі, а тилькы въ ряды-годы, въ добру зайву годину, або, якъ кажуть, въ гулящий часъ, прикладаю до неї руки. — Я й самъ добре розумію, що моя „Хроника“ — праця не зовсимъ підходяща для двохтыжнёвої часописи; алежъ щожъ маю робыты, колы се дило почалось вже здавна, и безъ усякої напередньої думкы, куды, въ яку хату, зъ нымъ прохатысь, колы дома немає ниякого прытулу. Теперъ робить, якъ самы знаєте. Самъ я маю спр-могу дати Вамъ тилькы таку обіщанку: колы моя праця безъ довгого одкладу піде въ дило, то я недали — якъ мисяцивъ въ тры вышлю Вамъ ще лыстивъ зъ 15 моеї „Хроники“, непременно до Мая мисяця: се буде новыхъ 3—4 главы; зъ такимъ додаткомъ мого писання стане Вамъ до осены, а тамъ сподиваюсь протягты роботу и дали; та хочабы несподивано и лучылась тоді яка небудь перерва, моя „Хроника“ вже захопе тоді чимало матеріалу зъ минулого жыття Мороцького Краю, и вже черезъ се одно матиме свій историчный толкъ.

Колы жъ моя „Довга Исторія“ вже ниякимъ побытомъ не згодытця для „Зори“ (про неї незгадано навить ниедынымъ словечкомъ и въ vysланому Вамъ проспекті „Зори“ на 1891 рікъ), то будьте ласкави, добродію, чи не передастё Вы ии въ яке небудь ынше Галицьке видання, бо до-дому шкода їй вертатысь; вона въ насъ тилькы мовчкы лежатыме, покы мовчкы згные. Колы вона втрапе въ яке небудь друге видання, то ябъ туди досылавъ и мое дальше писання, колы дозволите, то и черезъ Ваши руки. Отъ и все, що я мавъ потребу выясныты Вамъ. Въ останній разъ кажу Вамъ: я по професіи не литераторъ, багато вильного часу не маю; а затымъ и не маю спромогы дуже довго турбоватысь зъ своимъ писаннямъ. Колы ёго вартъ печатати, помищайте де знаєте, а колы безъ формального кинця ёго ниде не приймуть, и неprivитають, то й закінте ёго; тоді вже й самъ авторъ негаятыме бильше свого часу надъ такою марною роботою. Колы на Вашъ поглядъ се дило заслууге отвиту, то отпышитъ мыни по такому адресови: Харьковъ. Ёго Высокоблагородію Якову Степановичу Станиславскому¹⁾, (котрый сей рікъ выписує Вашу „Зорю“), Нѣмецкая

¹⁾ Тут автор листа дав відсилку й написав на крисах листа виразніше „Яковъ Степановичъ Станиславскій“.

улиця, свій домъ. А вже на самому Вашому листи, у гори, або зверху, напышитъ: передати авторови „Довгои Історіи“. Тоди Вашу отповідь я получу зъ рукъ Станиславского. Хто я самъ такий, отпышу, колы запитаєте, вже тоди, якъ для моеї праці знайдеться де не будь місце въ Галиччыни.

Радый послужыты гуртовому ділови нашої літературы, здалека поважающий Васъ

Авторъ мабуть вже відомои Вамъ рукописи.

Р. С. Може черезъ килька литъ я мавъ бы спромогу посылкуватись выдаты мою „Хронику“ и дома, въ своему краи, вже заразѡмъ, особлывою кнѣжкою; але не згадуючы вже про те, що на се треба чимало грошей, я, окрімъ грошей, не маю на се певної надїи отъ черезъ вищо: хоча бъ загальною идеєю моеї „Хроники“ було бъ щыре шукання свитової правды тилькы шляхомъ загального мыру й покою, а зъ такою идеєю, здавалосьъ бы, можно булобъ выявытысь и въ себе дома; але на такий оптимизмъ я непокладаюсь, а все такы думаю, що выдаты таку книжку дома буде трудно, бо можуть зашкодыты мыни деяки приватни мѣста и яки небудь одризни, особлыви факти моеї „Хроники“; хочабъ, кажу, главна основна идея усѣго мого пысання и не належалабъ до сферы молодыхъ шаблонно-либеральныхъ мрїй; бо вони вже давненько покинули сыу голову автора „Довгои Історіи“.

Колы Ви сами, добродїю, ще нечытали моеи рукопыси, то я покирно прохавъ бы Васъ, попередю нижъ выректы надъ нею останній судъ, хоча на швыдку руку продывытысь її. Сподиваючысь побачыты мое пысання хоча сей 1891. р. на лѣстахъ „Зори“, я и выписавъ Вашу часонысь на имня Я. С. Станиславского; а теперь, якъ бачу, ся надїя може буде и помыльна.

Варто б пошукати, чи не можна б віднайти рукопису „Морѡцької Хроніки“. Її автор без сумніву — Андрїй Шиманів, бо наведений вище лист про повість писаний його рукою. Яка ні була б літературна вартість його хроніки, вона цікава з уваги на мову, побутове життя й участь автора в полтавській і харківській громадах. Допит Шиманова, арештованого за участь у полтавській Громаді, надрукований у праці Михайла Гніпа „Громадський рух 1860. рр. на Україні. Кн. I. Полтавська Громада“ (Харків, 1930, сс. 96—149). Тодішні політичні погляди Шиманова сха- рактеризував Гніп такою загальною формулою: „Культурно- національна автономія України в умовах конституційної Росїї“ (с. 60). Тоді Шиманів був наскрізь пройнятий кирило-методїївськими ідеями месїянїзму, що визначував українському народові окреме покликання та призначення. Гніп надрукував у своїй книзі один лист Шиманова з весни 1862. р. до Василя Шевича (с. 27), вказуючи разом на інший надрукований лист Шиманова з „12. мая“ 1862. р. з Полтави, а саме — до Олександра По-

тебні (с. 28)¹⁾. Можна здогадуватись, що Русов порадив Шиманову вислати рукопис повісти до Львова; те, що він так побивався за повістю, велить також шкодувати, що вона не появилася друком.

*

Ось тексти листів Русова.

1. До Володимира Навроцького.

1871 г. 15/27 Сентября. Київ.

Пишу кь Вамъ, дорогой земляче, бо не маю адрессы пана Партицького, а Вы, будьте ласкови, зробіть усе, о чімъ прошу. Говорилъ я Вамъ, что мы задумали издать Сборникъ Историческихъ пѣсенъ, въ который вошли многіе изъ Галицкихъ пѣсенъ, печатанныхъ или писанныхъ то польскими то русскими буквами. Остановка теперь въ изданіи вышла у насъ **оттого**, что мы не знаемъ ни говоривъ, ни правописанія Вашего. Боясь сочинить новый какой-нибудь языкъ или выговоръ, обращаемся кь Вамъ съ покорнѣйшею просьбою слѣдующаго содержанія. Пусть панъ Партицький попроситъ какихъ-нибудь студентовъ или другихъ людей хорошо знающихъ говоры Галичанскіе переписать намъ нѣсколько экземпляровъ. или и всѣ историческія пѣсни, какія мы укажемъ, изъ сборника Головацкаго, или Жеготы Паули — какою-нибудь фонетическою азбукой, Кулішівкою напр. для того, чтобъ мы знали, какъ какія слова произносятся въ томъ или другомъ нарѣчій. Если за такую переписку нужны будутъ деньги, то напишете — сколько? и мы вышлемъ.

Главное затрудненіе наше состоитъ въ правописаніи, котораго мы не знаемъ и въ которомъ Вы такіе спеціалисты. Пѣсни уже подобраны, комментированы почти всѣ, но правописаніе ихъ не установлено, а безъ этого нельзя приступить кь печатанію. Будьте такъ добры, пане Партицький, помогите намъ въ этомъ дѣлѣ, ибо та пѣсня, которую мнѣ написалъ Навроцький, и тѣ пѣсни, которыя прислалъ мнѣ Бучинскій, ничего намъ не выяснили. А потому покорнѣйшая просьба всѣхъ насъ и главнаго редактора этого дѣла — Антоновича — отвѣтьте намъ, какъ можно скорѣе, можете ли Вы достать у себя изданія Головацкаго и Паули? Если они у Васъ есть подъ руками и намъ не прійдется высылать ихъ кь Вамъ, то немедленно перепишите нѣсколько пѣсенъ и пришлите ихъ намъ.

Обязали бы Вы насъ много, если бы прислали еще какихъ-нибудь историческихъ пѣсенъ, записанныхъ кѣмъ-нибудь, въ родѣ той, какую я получилъ у Васъ. Но объ этомъ мы уже не смѣемъ просить Васъ такъ навязчиво, какъ просимъ о правописаніи, въ которомъ безъ Васъ ничего сдѣлать не можемъ.

И такъ я жду отвѣта на этотъ вопросъ или отъ п. Партицького, или отъ Рушицького, или вообще кого-нибудь. Отвѣтъ этотъ можетъ быть

¹⁾ Згаданий тут лист опублікував М. Халанський у „Матеріал-ах для біографіи А. А. Потебни“ (Пошана. Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества. Т. XVIII. Изданъ въ честь Н. Ф. Сумцова. Х., 1909, сс. 13—16).

писанъ и на имя профессора Владиміра Бонифатьевича Антоновича въ Университетъ. А пана Руцицького прошу (дуже прошу) увѣдомить меня по лично моему дѣлу. Напишіте, будьте ласковы, мнѣ, сколько я денегъ долженъ выслать Вамъ за взятія мною книги, и адресъ Вашъ поточнѣ, по которому я долженъ выслать эти деньги.

Мой же адресъ таковъ: Russland, Kiew, Въ г. Кіевъ. Учителю Кіево-Подольской Прогимназіи Александрѹ Александровичу Русову.

2. До Корнила Сушкевича.

Київ 18 Декабря 1872 г.

Високоповажний Пане!

Рекомендую цім листом Вам земляка нашего Миколу Олексі(є)нка, котрий їде у Липський учитись музики. Хоч він и не дуже ще розуміє, у чому состоить народний напрямок, але щіру Українську душу має. Про те, до Вас обертаючись, прошу — заведіть ёго у Народний дом и покажіть, де може він купити „Кобзаря“ Шевченка Вашого видання.

Через ёго ж маю до Вас ще діло. Ганкевич казав, що можна у Васдесь достати музику и лібретто мелодрамми Гушалевича „Підгіряне“. От-же покажіть ёму, де б він здибати ці речі проміг, щоб зараз їх купити й до мене заслати.

Ганкевич Вам мабуть казав, що „Збірник“ Лисенка 2-й вип. коштує вже у нас 2 карб. 50 коп. У „Правді“ вичитали ми, що небагато вже примірників з цёго другого випуску зісталось у „Просвіті“ на розпродаж. Так що як треба Вам ще кілька екземплярів заслати, до (sic, то) напишіть також до мене під звісним адрессом (Учителю Кіевской І-й Гимназіи Александрѹ Александровичу Русову). До мене ж хай и щот зашле той, до кого це належить, — про розпродаж усіх книжок наших, що на комисс дани у Просвіту. Час підходить, коли розсчит був обіцян (Январь 1873 г.), а Беренштама не буде ціми часами у Ківі: міні усі щоти й передані.

З щірою любовью прихильний до Вас,

Високоповажний Пане,

А. Русов.

3. До Олександра Кониського.

Редакція газети „Трудъ“ 29 Октяб. 1881 г. Кіевъ, Михайл. у., домъ Корчакъ-Новицкаго.

Многоуважаемый Александръ Яковлевичъ!

Послѣ Вашего письма я прочелъ корреспонденцію „Порядка“, котрой прежде, признаться, и не замѣтилъ. Оно вѣрно, что какъ-будто бы я писалъ: если бы я писалъ, то написалъ бы, кажется, тоже самое. Но вотъ Вамъ крестъ, что это не я. Наводилъ я нѣкоторыя справки у тѣхъ, что у насъ пишутъ почти тоже: и они не писали. Говорятъ, что есть какойто Павловичъ, который будто это написалъ. Кто онъ, — не знаю.

А. Русовъ.

4. До Івана Франка.

Кіевъ, 9 мая 1882.

Колисьто Ви писали мені, шановний Добродію, що раді б мати листи Шевченка до дрюку у „Свѣті“. Довго мені приїшлося допитуватись розрішенія на це, бо властитель творів Шевченка тут не живе.

От-же тепер одібрав ја од його це розрішенія і засилају Вам тиї листи, про котрі Ви запрошували мене, да в додаток ще один лист Шевченка перед смертю його писаний, — по великоруськи.

Дрюкуйте собі їх без усякого гонорару, бо вже мноју так виговорено.

Ще у мене је просьба до Вас. Як що ласка Ваша, — пришліть мені книжку „Про рогату худобу“ Желехівського під адресом: В ъ редакцію газети „Трудъ“. Александру Александровичу Русову. Кієвъ. Гроші, які слідуватимуть за це, я вишлю Вам зараз.

Показували мені лист Ваш до Борисова, де Ви лютуєте дуже на Біліловського. Мені тепер теж здається, що він погано зробив, виївавши псевдонім автора (ја не знав про це); але про того докладні розправи у критиці „Фауста“ не мају що казати. Як-би хто зробив антикритику, то дуже б радо ми її помістили. Але чом „Діло“ та „Свѣт“ не візьмуться за це? Мені усе таки здається, що у „Труді“ не було сказано, що Франк(о) — ні до чого не здатен.

Ваш прихильни

А. Русов.

5. До Антона Горбачевського.

Одесса. Февраля 28.

Невеликий гурт інтелігенції, міжъ котрою були і українці, і великоруссы, і ляхи, збірався вь Одессі на 22 роковини Шевченка. Співали пісні і думки Шевченка, читали де-які його вірші, говорили і про його, і про значіння його поезії; згадували і про Галицького діяча на полі розвою літератури В. Барвинського. Частний характер цього зборища не позволяє мені розказати Вам, хто був на цих роковинах; але де-які з говоривших про Шевченка і його поезію, списавши, передали мені те, що вони говорили. Засилаю оце до Вас промови: про „гуманізм“ у „Кобзарі“ Шевченка, про ідеал жінок, який је вь його поемах, про відносини його до польскій (sic) національності, про те, що ми робимо і що робити б треба. Засилају їх у тих мовах — на яких вони були виголошені — дві по українськи, одну — по польськи, одну — по великоруськи. Говорилося там і про поезію Шевченка вь загалі і про його життя в академії; ці реферати довші мабуть будуть напечатані у одесских газетах. Що ж до сіх, що засилају Вам із цим листом, то, будь ласка, надрюкуйте їх у своїй газеті, коли найдете до того здатними, просто зъ коротенькою заміткою: „Мы одібрали деякі розмови, що виголошені були у Одессі на зборі на 22 роковини Шевченка“. Та ї годі! Що це було і як було — розказувати не треба нічого, бо вийшов тут скандал. Редактор „Одесского Вѣстника“ покликав був шанувателів Шевченка у залю так званого „Благородного собрания“. Але вже як зійшлися туди чоловік до 200 жінок і мужчин, він перелякався, побігъ до градоначальника, тої каже йому, що публічно збиратися нельзя: ну, вінъ прийшовъ назадъ та ї розігнавъ своїх гостей. Поспівали вони трошки, поїли вареників, та ї розійшлися. Тоді де які зібралися дома, та ї провели до вечора день у купі. Але про це усе, будь ласка, нічого не розкажіть, бо самі знаєте, що нам за це усе добре достається од адміністративних репресій.

Мене жь, будь ласка, звістіть тільки, чи одібрали Вы оцей пакетъ, бо поки не звістите, я усе буду думати, що його задержала поліція, якъ це

часто случається зь моїми листами. Адрессь же мій Ви знаєте: Одесса. Уголь Тираспольской и Кузнечной. Д. Лебедевой. Александру Александровичу Русову.

Кланяюся Вам щиро і усім, хто мене знає.

Ваш А. Русовъ.

6. До Антона Горбачевського.

Одесса. Марта 20. 1883.

З посліднього числа „Дѣла“ (№ 31) бачу, що Ви вже зовсім не хочете помістити ніодного з засланих Вам слів про Шевченка і його поезію. Що Ви одібрали їх у своє врем'я, бачив ја з замітки у тому ж „Дѣлѣ“ про 26 лютого у Одессі; а коли вже тепер Ви почали друкувати розправи етимологічні про правопись, то певне, значить, не хочете помістити нічого. Це великий жаль задля нас, бо звісно, що коли хто з нас напише хоч 10 слів по-українськи, то треба півроку або більше чекати, поки дождесся, що цензура це пропустить; а як ще і Ви не будете печатати, то вже і нікуди поткнутися. Шкода, що не зхотіли Ви і поль(сь)кої промови надрукувати, що ја Вам заслав. Та жінки ремствујуть, що й слово одної дами (по вруски) не побачило світу. Але нікуди більш обернутися, як тільки до Вас, (бо других адресів ја не знају), то оце знов до Вас таки, пане Горбачевський, обертајуся, як до старого знакомого, прохаючи помістити оці вірші, надіслані з села також на пам'ять Шевченка. Але тепер вже додам ще одну просьбу. Коли у Вашій газеті за текучими політичними справами не буде міста задля цих віршів, то, будь ласка, передайте їх або у „Свѣт“, або у другу яку-небудь літературну часопись, та мене звістить по докладаемому адресу, де саме ці вірші поміщені будуть, або ще краще — у письмі тої номер пришлїть мені.

Хотїлось б, бачте, щоб наші молоді поети де-небудь бачили надрукованими свої вірші, і не переходили через неудачу на писання віршів у петербургских часописях, як це що-разу буває. А виходить воно так дуже просто: напише чоловік що-небудь по українськи, нігде пристроїти, а напише по-руськи — і помістять і гроші заплавають. От він і пише вже далі по-руськи. Колиб хоч як-небудь ширше ширилось у Вас видавництво, таке видавництво, що і в нас за тим „чорно-жовтим стовпом“ находило б собі дорогу: то чи не приставали б наші хоч до Вашого центру? Дак, будь ласка, дайте мені хоч у 10 словах одповідь по адресу:

Russia. Въ г. Одессу. Уголь Тираспольской и Кузнечной. Д. Лебедевой. Александру Александровичу Русову.

Вашъ А. Русовъ.

7. До Антона Горбачевського.

Пане Горбачевський!

Заславъ ја колисьто до Васъ 3 руб., прохаючи выслати мені діла Барвинського и Календарь Просвіты на рікъ 1884. Чы жъ вышлете Вы мені та чи скоро?

Чы помістите замітку про „Антигону“ Ніщинського. Дуже бъ треба підбодрыты старого на перекладъ „Одіссеї“.

Ціми днямы зашлю на Ваші руки де-які свої статистичні книжки и таблиці, по котрихъ робиться у насъ статистика. Передайте їхъ, будь ласка, Вашому „Статистичеському товариству“, котрого адреса я не знаю.

Тільки хай не оголошують імені мого у своїх відчитях, якъ люблять це у васъ робыты. Хай приймуть це за знакъ щирого бажання, щобъ тоје діло росло та й виростало. Шкода мені, що не могу заслати „Ніжинського уїзда“, за котре Географ. Товариство присудило мені золоту медаль. Може самі достануть у Київських книгарів. Коштује 2 руб.

Ваш А. Русовъ.

8. До Антона Горбачевського.

Катеринославъ 2 апрѣля.

Шановный Добродію!

Дуже поважаючы думку Вашу видавати у перекладі повісті і романы різних писателівъ, котру Вы й сповняєте, видаючи „Бібліотеку найзн. повістей“, засылаю Вамъ де-що, що може Вамъ здасться до тижеї „Бібліотеки“. Іменно: 1) Жыття въ горахъ Сыбырськихъ, 2) Строгий, 3) Панфілъ Панфіловъ, 4) Козлыха, 5) Підлыпці.

Замість гонорару, будь ласка, высылайте мені „Бібліотеку найзн. повістей“ — підъ Адресомъ: Елисаветградъ, Петровская ул. Д. Бѣлаго. По цему жъ адресу звѣстїть мене й про те, чы здатні такі переклади у Вашому збірныку, бо їхъ можна буде й ще надіслати. Роспытайте тежъ у Белея, чы одібравъ вінъ перекладъ „Страшної Кары“ Гоголя і що вінъ думає зъ їмъ робыты; та й про це не залишіть мене одвітомъ.

Вашъ А. Русовъ.

Тежъ: чы переслалы Вы статыстичні таблиці і книжки „Етнографічно-статыстичному Кружку“?

9. До Івана Белея.

Высокоповажный Добродію!

Засылаю оце Вамъ розказъ одної зъ нашихъ Українськихъ молодыць — про штунду. Я повірявъ цей розказъ, додивляючыся самъ до штундарівъ и могу запевыты, якъ и коженъ, хто знає їхъ, що усе — вірно. Прохаючы Васъ помістыты у „Ділі“ цей розказъ, додаю ще й уступну статью до такого фельетона. Коли не можна буде цѣго напечататы у „Ділі“, то передайте, будь ласка, цей рукопись у яку-небудь другу газету, де је більше беллетрістыки.

Звѣстїть мене, чы одібрали Вы перекладъ зъ великоруськихъ повістей, що я заславъ на имя Горбачевского, и що будете зъ їмы робыты? Мій адресъ: Елисаветградъ Херсонской губерніи. Петровская улица. Д. Бѣлаго. Александрю Александровичу Русову.

Мая 9. 1884.

А. Русовъ.

10. До Олександра Кониського.

VIII

Херсонъ 18 14 86.

Дуже радъ буду послужыты хочъ тымъ, що перешлю у Одесску Цензуру Вашу рукопись.

Засылайте її мені підъ адресомъ Херсонъ Губернская земская управа Александрю Александр(ович)у Русову. Я наклею дві 60 коп. марки и зашлю відъ себе. Коли назадъ повернется — не скажу, бо мабуть у мене рука на це діло важка: якъ що зашлю, то дуже довго ходыть по инстанціяхъ. „Степъ“ (додаткы до того, що було вже дуже зкорочено) —

ще й досі не вертається. За те оце вже одібрав розрішительный билетъ на выпускъ Карпенка-Карого, що бувъ заславъ у цензуру якъ-разъ рікъ назадь.

Вийшла ця книжка, то вже до Васъ обертаюсь якъ видавець її, щобъ яку-небудь рецензію напысали або що у Київських чы московських газетах: то може тоді її купуватимуть и я поверну росходи на видання. Піеси ці гралыся у Одессі то-рікъ и тамъ тоді були рецензії. Що тепер грають у Ростові, „Наймычка“ не вийшла въ „Збірникъ“, бо ще досі у цензурі, хочъ и заславъ я її трохи не въ Марті.

Ваш А. Русов.

11. До Івана Франка.

Херсонъ 25 ноября 1886.

Шановный Добродію!

Про программ газети, який заслалысьте мені, не маю що сказати, бо давно вже бажавъ, щобъ у Львові завязавсь такий журналъ, де було бъ меньше впливу людей духовного стану, а більше — світскої інтелігенції. Дай, Боже, щобъ „Поступъ“ Вашъ переживъ більше годівъ, якъ другі газети, що видавалыся у Львові зъ тымъ же напрямкомъ. Дай, Боже, щобъ вінъ у своєму розвоі стрівавъ меньше перешкод, а більше — за-помогы и моральної зъ стороны талантівъ і фінансової зъ пренумерантівъ. Що жъ до мене, то я не знаю, чимъ бы мігъ бути Вамъ хосеннымъ. Праці багато — одно, — не знаєшъ колы й виспатъся; а вдруге — скільки не пробувавъ я пысати по-українськы — не выходить добре: говорыты ще трохи вмію, а напысати не втну. Такъ вже й покынувъ тую думку. Засылаю Вамъ посылкою статыстичні праці, де й мого трохи було, — по уїздамъ Одесскому и Елисаветградському. Колы спользуєте ці книжки задля Вашого журналу, то може передасте їхъ статыстично-етнографічному товариству студентівъ львівських: може й їмъ тыжі книжки у прыгоді стануть. Засылаю ще й номера „Земского Сборника“ по нашій губернії за цей рікъ. Може, роздывившыся, який матеріалъ задля газети даје цей „Сборникъ“, Вы його на той рікъ (1887) выпишете собі у редакцію (4 руб. коштује на цілый рікъ), бо дуже було бъ жадано, щобъ наші місцеві журналы доходылы до Васъ (Вамъ теже не заборонено): хочъ бы такъ Ваші люде знакомылыся зъ побытомъ економічнымъ нашої країны, колы намъ не можна чытаты про Ваші діла.

А ось ще прохання. У насъ у Херсоні вийшлы дві книжки, що й Вашімъ цікаво булобъ прочытаты: 1) Драмы Карпенка-Карого, 75 коп., 2) Степь. Херсонскій літературный сборникъ. 1 руб. 25 коп. Може за Вашою запомогою хто-небудь зъ книготорговцівъ выпысавъ (бы) їхъ у Львівъ хайбы примірниківъ по 20—25, заказаты тыжі книжки можно Херсонському книготорговцю Бунтману, а пысаты до його можна по німецькы просто у Херсонъ. Якъ зробіте заказъ ціхъ книжокъ зъ Херсона, то й мене потішыте, бо до обохъ книжокъ я тежъ прыкладавъ трохи рукъ своїхъ. А більше ледві чы зможу я що-небудь зробіты задля Вашої газети, хочъ, звісно, не одрікаюся напысати иноді щонебудь, якъ умію. Буду просыты й другихъ, хто вміје пысаты краще, щобъ пысавъ до Вашої газети.

Оце й усе, що сыла моя зробіты. Засылаючы 6 рублівъ, прошу газету Вашу, якъ почне выходыты, засылаты мені підъ адрессомъ: Херсонъ

Губернская земская управа. Александру Александровичу Русову. А якъ-що цензура не пустить газеты Вашої до насъ, або по выході заборонить, то цей номеръ будьте ласкаві высылати у яку-небудь зъ шкілъ народныхъ.

Вашъ А. Русовъ.

12. Лист до невідомого (Франка?).

25—26 февраля 1888.

Засылаю Вамъ листочокъ Вашъ, де проставивъ цифры, які мавъ. Якъ бы служивъ де, то й кращѣ бъ давъ, а теперъ якъ сйжу безъ должности підъ надзоромъ поліції, то де-чого и не мігъ здобути. Але що је, то вже певне. Людей 2,070.000 — зъ Одессою, а у самій Одессі (це бъ то у градоначальстві зъ хуторами) — 272.000, у Мыколаеві 75.000, у Херсоні 62.000*), у Елисаветі 57.000, далі вже йдуть города менші якъ по 25 тыс

По религіяхъ и сословіяхъ Центр. Стат. Комитетъ покинувъ вже збирати й лічыты, бо чортзна що виходить: раскольныкы зъ одного боку туману пушчалы, а зъ другого — сословія путалы, иностранныхъ підданныхъ не розбіралы и т. д. Земські перепысы булы у Елис., Александр. и Ананьевскому уїздахъ, але тамъ статыстыки поробылы особлыві економічні групкы, напр. німці, десятиныщыкы, еврей — якого бъ вони званія не булы, чы купці, чы міщане, чы дворяне, чы крестьяне. Проте и про ці 3 уїзда не можна людей поділыты на сословія, а Правительственный Стат. Комитетъ теперъ не обробляе цихъ цыфръ: вони насілы на фізіологычне „движеніе населенія“, це бъ то прырость, — такі цыфры тількы й печатають!

Такъ само и землі нельзя поділыты по Вашихъ рубрикахъ: бо теперъ зъ дворянами земські управы лічуть и купцівъ и жыдівъ и крестьянъ и т. д. колы вони — „частные (личные) собственныкы“; далі — міжъ евреями је у Херсонщині — и колонысты, такъ звані „земледѣльцы“. Про те выпысавъ Вамъ цифры зъ „Статистики Позем. Собственности Европ. Россіи“ (Статистич. Временникъ 1886. Серія III, вып. 10), бо це — найпевніше, що је зъ офиц. статыстыки, а земські даты, кажу, ще тількы по 3-хъ уїздахъ надрюковані (дві серіи выданъ: Подворныя переписи и Матеріалы для оцѣнки земель Херс. губ.). Засылаю Вамъ одну зъ моїхъ статей у „Зем. Сборнику“ (була у № 4 „Сборника“ за 1887 г.), де може щось найдете про землі обществъ (Якъ бачыте, у мене — 2,170.743, а по „Временнику“ надільныхъ земель 2,257.789; не розберешъ, де правда: я за свою тымъ більше, что у другому офиц. выданні — тежъ 2.170 тыс.).

Далі — цифры йдуть безъ Одессы и Мыколаїва, бо Одесса маје свого градоначальныка, а Мыколаїв — свого губернатора, то їхъ цифры сюды у Херсонъ и не доходятъ; тількы налоги земські и государственні, (бо на їхъ — одна Казенна Палата) можна здобути цілкомъ, за всі 3 губерніи¹⁾, чы то за всю Херсонську губернію. Є календарі — у Одесі свій, у Мыколаїві свій, де бувають такі ціфры, які Вамъ потрібні, да тыхъ календарівъ у мене — нема. Про мырські сборы заходылыся теперъ земські статыстыки по уїздныхъ земскихъ управахъ збирати, що можна; тежъ саме задумала и Казенна Палата; але колы то ще выяснытсья, — довго ждаты, може роківъ зо два. Тутъ и съ казенными та земскими податями

*) Да на хуторахъ на землі Херсона 10.000! отъ Вы й розберіть, куды їхъ: вони селяне хліборобы, але — міщане!

¹⁾ Очевидно, тут е „lapsus penae“: „губерніи“ зам. „уїзды“.

не справляються, бо усе тільки недоимки та недоимки иноді — на 150% оклада!

За учасних було у „Правит. Вѣстн.“ по всій Росії (ноябрь-декабрь 1887 р.), а теперъ вийшла книжка Центр. Стат. Комитета: „Сборникъ свѣдѣній по Росії за 1884—85 г. СПб. 1887“. Тамъ, кажуть, је й таблиця учасних по губерніяхъ; може Вы бѣ звѣдты здобулы и собі що треба. Ось у мене је які выписочки зъ тиєї книжки, що достававъ я у Стат. Комітеті.

У Херс. губернії квадр. верствъ 62.213,3.

Жителівъ у городахъ 609.022.

Жителівъ в уїздахъ 1417.831.

усего 2026.583; це, значить, було у 1884,

а теперъ певно лічить 2070.000.

Вашъ А. Русовъ.

13. До Омеляна Огоновського.

Херсонъ 17 октября 1888.

Высокоповажный Добродію!

Выбачайте, що такъ довго одповіді ніякої не подававъ. Усе прыставъ до Карого, а вінъ усе одмовлявъ мені, що не така вінъ велика птыця, щобъ його біографію кому-небудь потрібно було знаты. „Не хочу, та й не хочу!“. А вінъ же хліборобъ, до (то) покій одробився зъ гарманамы у хазайстві, то й нічого не хотівъ пысаты, бо часу не мавъ. Въ кінець я відъ його добывся цифровыхъ датъ, а далі вже, що самъ знаю про його, оце й пропышу Вамъ.

Батько його й дідо по батькові жылы на чынші, наймалы землю въ селі Туріи, Чыгырынського уїзду, Кыївської губернії. Баба його була проста селянка, а дідо хочъ и не різнявся нічимъ відъ простого хлібороба мужыка, а усе жъ лічывъ себе за шляхтыча, бо бувъ чыншовыкомъ. Батько власнымы рукамы працювавъ коло землі, а потімъ служывъ окономомъ по панськихъ селахъ. Батька його я знаю и можу сказаты, що це — одынь зъ розумныхъ людей старої освіти, колы вчывся, якъ кажуть, на мідякы.

Дідъ Карого по матері — кріпакъ пана Золотницького, баба хочъ була колысь козачкою Полтавської губернії (це бѣ то вільною), а потімъ попала якось у кріпачтво до того жъ Золотницького: такихъ кріпаківъ зъ козаківъ бувало доволі. Я памѣтаю, якъ бувъ малымъ у Кыїві, то куховарка, що була у насъ, и покојова дівчына таке саме розказувалы, якъ вони зъ козаківъ попали у кріпачтво; обыдві дуже пры цѣму плакалы.

Така генеалогія нашого драматурга. Родывся вінъ у с. Арсеньевці, Елисаветградского уїзду, Херсонської губернії, у 1845 р. (14 сентября). Усіхъ у батька було 5 сынівъ и одна сестра, а батько зароблявъ 150 карбованцівъ на рікъ; однакъ повыводывъ дітей у люде. Двоје братівъ въ Карого и сестра — актеры бывшої труппы Кропивницького; третій братъ служыть по адміністрації Херсонської губернії; четвертого я не знаю. Але усі, кого знаю я, — прынаймні грамотні — освічені люде: отъ и порівняйте батька Карого до людей нашого стану (хочъ бы й мене), що заробляють у 10 разъ більше (1500), а пыщаты, — якъ то їмъ понавчаты своїхъ дітей!

У 1855 році оддавъ батько Карого у 4 класну Бобринецьку повітову школу (уїздне учылыще — такі тоді були (відъ 1863 нема в Б. повіту); теперъ вони звелься або на городські учылыща (2 клас. шк.) або на прогимназії). Ту школу Карый кінчывъ у 1859 році зъ наградю (книж.) и почавъ далі заробляты, якъ мігъ — зъ 14 літъ свого зросту и учытыся далі на свої зароблені гроши. У 1862 році бувъ вінъ у театрі; його такъ вразило и вінъ такъ закохався у це діло, що зъ Кропивницькымъ и другымъ хлопцямъ почавъ граты українські пієсы у Єлисаветграді и Бобринці в аматор. театр. (по укр. и моск.). Вони тоді разомъ зъ Кропивницькымъ служылы десь пысарямы (писцямъ) — не знаю добре — чы у городській управі (Ратуша), чы де: про це мабуть Кропивницькій пысавъ де-небудь у своїй автобіографіи, або зъ його слівъ пысалы репортеры газетні. Середъ канцелярыстівъ, самі знаєте, не багато буває людей освіченыхъ, або цікавыхъ до освіти; але бувають такі, що хотять чытаты и самі себе розвиваты. Зъ посліднього роду людей бувъ и Карый. У 1868 році вінъ познакомывся зъ учителемъ Херсонської гимназіи Д. П. Пильчиковымъ, котрый роківъ зо два дававъ книжки и показувавъ, що знавъ, Карому. Такъ вінъ и після того досі учытыся відъ людей або зъ книжокъ, які може достаты у провінціи.

Де служывъ Карый, — добре не скажу. Знаю тількы, що літъ 20 вінъ поперебувавъ на государственній и общественній, громад. (по вибору) службі — въ думі, магыстраті (общ.), казначействі (держ.), повітовімъ суді (держ. сл.), городському правленіи и др.; в останнім часі (до початку 80-х р.) служив секретарем поліції в Єлисаветграді; а потім пішов в трупъ Кропивницького.

У 1876 році, якъ знаєте выйшла заборона граты на театрі які б не було українські пієсы. Пробывъ брешъ у цієї забороні, тежъ може знаєте, Кропивницькій у 1880 році, склавшы невеличку труппу и почавшы граты у Кременчуці. У 1881 році якось трохи слабійшъ стала цензура (це бувъ рікъ, якъ пысалы наші газеты, „имянинъ сердца“); М. П. Старицкій задумавъ выдаты українській альманахъ „Рада“ и почавъ шукаты сотрудныківъ. Карый напысавъ у „Радѣ“ очеркъ (нарысь) „Новобранецъ“. Це було надрюковано и крытыка одобрыла його; Карый напысавъ и другый такой очеркъ „Безталанна“, але це вже не було надрюковано.

Зъ 1883 року починає Карый пысаты задля українського театру драматычні пієсы, бо їхъ бракувало задля труппы Кропивницького. Першу його драму „Чабанъ“ цензура не дозволила ні задля театру ні задля печаті. У тому жъ році Карпенко Карый поступывъ у труппу актерівъ, підъ антепрізою Старыцького, де гралы тоді Кропивницькій, Заньковецька и Затыркевичъ, котрі малы велику славу и у Кыжіві и у Одесіи и по другихъ городахъ, де бувала труппа. Я бачывъ їхъ, якъ вони гралы у Одесіи, и колы Вы покладетесь на мою оцінку, то можу сказаты, що ці 4 персоны (два актера, Кроп. и Карый, и дві актерки, Заньковецька и Затыркевичка) были тоді тымы великымы талантамы, про котрі у Одесскихъ газетахъ пысалы, що вони выще тодішніхъ Парыжськихъ, Рымськихъ, Марсельскихъ и Віденьскихъ актерівъ. У такихъ прыговорахъ не було жадної иллюзіи. Я бачывъ на віку своєму и великі сцены, а такого сміху (у комічныхъ сценахъ) и плачу (у трагичныхъ) — нігде не бачывъ: у Одесіи, колы йшла Українська драма, полицмейстеръ до театру наряджавъ більше полицейскихъ, щобъ выносыты зъ ложи и кресель дамъ, котрі падалы

безъ чувствъ у истерику. Та що дамы: я самъ бачивъ, якъ и чоловіки плачемъ плакали! По газетахъ Одеськихъ 1883 и 1884 року найдете багато звістокъ, що публіка іноді не могла зносити враження, и завису спускали середъ акту, щобъ хочъ трохи усі одійшли и повернулися до нормального состоянія.

У 1884 році мимо волі да Карпенко-Карый мусивъ покинути сцену и поселився на Дону у Ново Черкаському, де проживъ роківъ зо-тры. Тамъ вінъ напысавъ у 1884 драми „Хто вынень“ и „Бондарівну“, у 1885 — „Розумный та дурень“, у 1886 — „Наймычку“, а „Хто вынень“ — переробивъ на „Безталанну“, якъ теперъ вона грається. Тоді жъ напысавъ комедію у 5 діяхъ „Мартынъ Боруля“. У 1887 році, повернувшись до дому на своє хазяйство у Єлисаветградській уїзді, (біля Єлисаветграда станція Шепетівка), де й теперъ самъ працює власными руками, вінъ ще напысавъ „Не такъ паны, якъ підпанкы“. Остані дві пієсы не друковані ще: „М. Борулю“ театральна цензура розрішыла для gry и жіі ставылы у Одессі, а „Не такъ паны, якъ підпанкы“ — для театру осталася недозвеною, хочъ дуже добре напысана, якою я читавъ жіі у рукописі (зъ часівъ кріпачтва, де је й паны и підпанкы — жіхъ окономы та управытелі у відносынахъ до кріпостного люду). Про „Мартына Борулю“ багато пысалося торікъ у Одесскихъ газетахъ.

Отъ и все, що я знаю про Карпенка Карого и що вінъ, думаю, розрішыть, щобъ Вы напечаталы. Не хотівъ вінъ довго соглашатыся на подання звістокъ про себе, щобъ не выйшло такъ, якъ зъ панією Косачъ, котра подала про себе звістки, а у Львівських газетах и було сказано, що це вона сама про себе розказує и сама себе вихваляє.

Про те, якъ будете ці даты друкуваты, то й скажить, що здобулы жіхъ черезъ чужі руки відъ того (звісно, не называючи), хто знає добре автора и остається Вашымъ покірнымъ слугою.

А. Русов.

(був. секретар земскої управи в Херсоні).

14. До Омеляна Огоновського.

Харьківъ Квітня 23. 1890.

Высокоповажный Добродію!

Прохано мене, щобъ переслаты Вамъ на руки рукопысь підъ заголовкомъ „Мороцька хроника“, бо певна надія је, ще (!що) не хто якъ Вы дасте жіи и ладъ и рядъ. Отже й обертаюся до Васъ, шановный добродію, — пристройте цю повість або у „Зорі“, або у якій-небудь другій часопысі, тільки безпремінно такій, що переходить черезъ кордонъ у Росію и тутъ читається. Колы буде Ваша ласка та, передывывшись рукопысь, найдете у йому яке-небудь слово незграбне, або яку фразу лышню, то можете або вычеркнуты або зправыты. Якъ самі здорові бачыте, — перемарокъ вже багато, про те исправляя чтѣте, а не клянѣте автора, котрого вже нема (черезъ що й хотілося бъ залышыты його пысання зъ меньшымы поправками). Передавшій мені цей рукопысь дуже просыть тільки, щобъ тыжі номера „Зорі“, де заміщена буде ця повість, редакція прыслала до насъ у Харьківъ підъ адрессомъ: Харьковъ, Нѣмецкая улица Домъ № 31. Присяжному повѣренному Якову Степановичу Станиславскому. Да ще вінъ просыть, коли можна, зробыты екземплярівъ 20—30

особыхъ відтысківъ тыжеї повісті. Їхъ не треба высылати, а хай лежать у редакції до случаю: колысь хто-небудь зайде та й візьме їхъ.

Передаючи оці прохання, маю надію, Высокошановный Добродію, що не лышыте мене безъ одповіді на цей лысть мій и дасте мені незабаромъ звістку: якъ скоро, колы саме, у якій часопысі можно буде бачыты надрюкованою оцю „Хронику“ (Більш усёго бажалося бъ у „Зорі“). Може й Вашъ поглядъ на цей утвіръ не полінується мені коротенько напысаты? Якъ-що ця повість здається до діла, то й дальше продовженіє її зашлю Вамъ.

Щиро поважающий Васъ

А. Русовъ.

Мій адрессъ: Харьковъ, Рыбная улица. Д. № 5. Гордѣнка. Александру Александровичу Русову.

Підъ цімъ адрессомъ чекатому одъ Васъ одповіді до кінця літа (до Августа). Зъ новынокъ — у Харькові одна: труппа Старыцького грає у літньому театрі. Чымало новыхъ піесъ („Юрко Довбышъ“, „Круты, та не перекручуй“ до-що (!то-що).

15. До Омеляна Огоновського.

Харьківъ, Рыбная, 5. 8/VIII 1890.

Высокоповажный добродію!

Выбачайте, що такъ довго нічого не одпысувавъ на Вашъ лысть: гайсавъ по селахъ то у Харьковщынѣ, то у Черныговщынѣ, то у Катеринославщынѣ. Ажъ теперъ повернувся у Харьковъ, тай сыдітиму, покы зновъ не поїду Полтавщыну ще опысувати.

Добре робыте, що лагодыте нове видання „Кобзаря“. Може и у Харькові надумаємось иллюстроване видання за для дітей пустыты. Пытаєте мене про погляды мої на поезії Шевченковѣ; а я такъ теперъ від поезії далеко у ціфры та економічні розліки одійшовъ, що иншій вечіръ и бажавъ бы бъ почитаты що-небудь зъ поезії, та ба: часу не wystачає! Через те нічого запомогты Вамъ у Вашому ділі не можу. Здається мені, що у Пражскому виданні неавтентичныхъ мість нігде нема, бо пам'ятаю, що усе було взято або зъ видання Кожанчикова, або зъ автографівъ самого Шевченка. Після того выдававъ про Шевченка Чалый свою книжку, було немало замітокъ у „Кіев. Старыні“, але я вже такъ одставъ одъ літературы за цихрамы, що й не памятаю, чи було тамъ що про автентичність або неавтентичність творівъ Шевченка.

Про „Мороцьку хронику“ чекатому відъ Васъ вістки вѣ осені підъ адрессомъ ныжче пысаннымъ, а колы не дочекаюся та здобуду вже дальшій її протягъ, то й той зашлю, бо бачу, що подобалася вона Вамъ, — значыть, не дасте загынуты у рукопысу, а кудысь такы її прыстроїте.

Театральні труппы наші поділылыся на 4, а трохи й не на 5 труппъ: оце вже вѣ Харькові я бачывъ дві: Старицького, а потімъ — Кропивницького, а зъ Сентября будуть тутъ ще дві труппы конкуріроваты: одна — Садовського (зъ Заньковецькою), а друга — Саксаганського (зъ Карпенкомъ-Карымъ). Садовській же та Саксаганській — це рідні браты (обыдва Тубилевичи (sic!)). От до чого ділються наші — рідні браты не помырються. Те

перъ обидві ці трупы грають у Ростові на Дону: одно другому ніжку підставляють; а вт осені ще й у Харьківъ приїдуть!

Вашъ А. Русовъ.

Адрессъ: Харьковъ. Вознесенская № 11. Д. Тилена. Александру Александровичу Русову.

16. До Омеляна Огоновського.

Харьковъ. Вознесенская, 11.

24/XI 1890.

Высокошановный Добродію!

Заславъ я Вамъ колысь у літку рукопысь „Мороцька Хроника“ и одібравъ одповідь, що зъ осени можна буде її уміщати або у „Зорі“, або у якому-небудь другому вістнику печатному. Ось вже й зіма надійшла. Про те, думаю, не розсердитесь, колы зновъ до Васъ прысікаюсь зъ тымъ самымъ діломъ.

Авторъ хоче пысаты далі, та й пыше потроху, скількы змогы у його је середъ щоденного клопоту аа хлібомъ. Я йому показувавъ Вашъ лысть, выглядаје вінъ, чы нема чого-небудь у „Зорі“, але — годі выглядиты, бо досі нічого не було й нема. Такъ оце й прошу Васъ дуже усердно, звістїть мене по звышписанному адрессові (Александру Александровичу Русову), що Вы надумалыся зробыты зъ тыжею „Мороцькою Хронікою“ и чы скоро вона побачыть світъ?

Вы пысалысьте, що дуже дорого коштује задля редакціі передрюкъ у особі екземпляры. Нapyшїть, скількы коштуватиме такый передрюкъ у 30—50 примірныківъ, и я Вамъ зашлю гроші на це, зъ тымъ, щобъ самі відтыски докы-що лежали бъ у редакціі, якъ то кажуть, до случного (!) часу.

Бажалося бъ ще, щобъ такі повісті, якъ ця „Хроніка“, або хочъ и повість Нечуя, дрюкувалыся не такымы мікроскопичнымы дозами, якъ робыть це „Зоря“. Дуже маленькі урывкы перебаранчають чытателєві слідыты за протягомъ повісті. Передайте редакціі и цю щиру проханъ чытателївъ.

По цій мові бувайте здорові, ведїть вт гору діло, про яке газетні звісткы потїшають насъ и надїю подають на кращі часы. Хочъ Пыпінъ и пыше, що напямокъ Вашої кныжки йому не подобається, але не усї держаться його думокъ, хочъ и мовчать, бо до того звыклы.

Вашъ покірний слуга

А. Русовъ.

17. До Омеляна Огоновського.

Петербургъ 30/XI 1891.

Высокошановный Добродію!

Пысалы Вы мені якось, що маєте потребу у якихъ-небудь варьянахъ зъ Шевченковыхъ творївъ. Оце мені случылося попасть рукопысь „Велького Лѣху“ и „Розрытої могылы“, що булы у пані Білозерської, и зъ усѣго видно, що вони колысь булы зпысаны зъ автографївъ Шевченка. Тамъ је де-які одміны; я порівнювавъ рукопысь ізъ 2-мъ томомъ Пражського выдання, и оце подаю Вамъ ці одміны по сторонахъ и строкахъ того выдання.

- Стор. 36 стр. 17. На похиленному хресті...
 22 Колыбѣ вже швидче розкопали,
 Тоді бѣ у рай насъ повпускалы,
 Бо такъ сказавъ Петрові...
 25 Як все москаль позабірає
 28 Як була я людяною,
 Стор. 37 стр. 4 Я з дітьми гуляюсь
 13 До гетьмана ж як приїдуть
 16 Одягнуть, обують —
 22 Любили й хвалили
 37 Засунулась и высохла
 36, 37 стр. 37 стор. и 1-ша 38-ої стор. взять у парінтезы
 Стор. 38 стр. 1 Я я все літаю
 4 Та вповні шлях и перейшла
 8 И вже ледві я наледві
 19 и 16 От за що мене сестрички,
 20 За те не пустили
 25 Я ще була недоліток
 Стор. 39 стр. 4 Що то вже просыла
 8 Москалям на грыще
 9 Насилу я зховалася
 11 Одна тільки осталася
 13 І в тій хаті поставылы
 16 Я йшла од криниці
 19 Звелів коня напоїти.
 24—26 На порозі впала,
 А на завтра, якъ царь вийшовъ.
 Мене поховала
 30—33 В безверхій хатині,
 А на завтра й вона вмерла
 И зотліла в хаті,
 Бо нікому в Батурині...
 34 І сволок з словами
 На вугілля попалили.
 Стор. 40 стр. 2 И степами козацькими
 14 Мене маты ще сповыту
 24 Мене маты забавляла,
 На Дніпръ поглядала,
 На галеру золотую,
 Стор. 41 стр. 6 Що тая цариця
 10 Смеркається. Полетимо
 Ночуваты вѣ Чуту.*)"
 Як що буде робитися, —
 Виднійш буде зѣ Чуты.
 Зхопылыся білесенькі
 И в лісь полетілы

*) Чута — лісь коло Черкассь, шо тягнеться у Херсонщину.

- И въ купочці на дубочку...
- Стор. 42 стр. 8 Посередъ лану, усі три
20 Йе чімъ поживытысь
Чи чортма й тепер нічого?
- Стор. 44 стр. 2 Ото яка недотика
- Стор. 45 стр. 15 Та й ты добре натворыла
17 У Німецькі кайданы
26 Вжеж и Січъ їхъ біснувата
- Стор. 46 стр. 5 Тепер уже заходылысь
23 Сю нічъ будуть на Вкраїні
- Стор. 47 стр. 2 О сміється и радіє
під 25) Уся Україна
- Стор. 49 стр. 11 Ты бѣ то кажешъ...
- Стор. 50 стр. 17 Чорт зна що провадыть
- Стор. 51 стр. 5 Базаръ людей посходылось.
Отъ де намъ пожива буде!
А ну заспіваємъ
- Стор. 52 стр. 6 І мовъ усміхалысь
16 А вінъ ще трудывся
18 Та й в дурні убрався
27 ...И на старцівъ
Моїхъ налітає
- Стор. 53 стр. 7 Выпарылы у московській
Бані-прохолоді
Оттак пісьні Богданові
15 Ще й не дошукалась.
21 За що марно гынешъ
- Стор. 55 стр. 7 Чого вони тамъ шукають,
Що тамъ положиылы
Старі батьки? Отъ якбы то,
Якбы то знайшлы те,
Що тамъ положиылы!
Не плакалы бѣ діты —
Маты б не журылась.

Як самі бачыте, де-які одміны је кращі, ніж як у Грегга надрюковано.
Може покорыстуетеся їмы, на те й засылаю.

СПетербург 30/XI 1891.

18. До Наукового Товариства ім. Шевченка.

Харківъ, 23/I 1893 Мירוносицкая, 13.

Славетному Товариству Шевченка складаю подяку за засланный мені
ціркуляръ зъ запросынами вписытыся членомъ цѣго Наукового Тowa-
риства!

Жаль бере мене, що не можу вписытыся у яку-небудь секцію такъ,
щобъ то корыстно було задля Товариства. Бувъ колысь я філологомъ,
а теперъ мабуть и менша не просклоняю якъ слідъ; одъ исторії тежъ
одставъ, а зъ математики знаю одно выводиты пересічні середні цифы
зъ статистичныхъ датъ Працюючи надъ ціми цифрами вже 17 літъ, мігъ
бы я ще що-небудь зъ сферы економічно-статистичныхъ відносинъ податы
до органа Товариства; але якъ нема такого поділу, то прошу приняты одъ

мене 5 рублів и записати у секцію историко-філософічну: може дасть Богъ змоги, сылы и талану, то що-небудь зъ цифръ своїхъ зроблю, під-роблюючысь підъ мету тыєї секції, — розказавшы про колонізацію Новороссіі по цифрахъ. Теперъ цю сторону та ще Кубанські, Терські степы да Кавказъ народъ нашъ прозываетъ „Україною“, то може вийде такъ, що я цифры зведу на историчну начебъ то монографію. Але обіцяты напевне не беруся нічого. Коли приймає Товариство у члени и такихъ людей, що за клопотаы щоденными не можуть заняты добре наукою, то выпішіть и мене такимъ членомъ, а колысь-то може й у пригоді стану Товариству якъ робітныкъ. Теперъ же поки що — нічого не можу робыты крімъ своїхъ офіціальныхъ праць.

Ще разъ щиро дякую за честь

А. Русов

19. До Федора Вовка.

Nadezjda Rue Hohol, 14. 22 XII 1905

Одно — безхлібья, друге — безводдя, а третее — бездоріжжя! Так колись казали, а тепер, брат ти мій, такі часи, що усюди тільки едно — безгрошівья!

Приносив мені Могилянський і перший твій лист і другий. Серце мое боліло, та що не робив, — ніяк до 300 карбованців не міг настягати. Тепер такий чад у головах, так усі розбегрошилися, що таку сумму трудно десь просто позичити: села палають, у містах стріляють одно другого; опричники грабляють —

Ходить звѣрье невиданное,

Родить звѣрье неслыханное,

Пожираетъ тѣла — та челоувѣческія

Во славу — ту Престола Сатанинскова!

а ми — спимо за ніч по 4-5 годин: голова упразднилася!

Дак оце тільки тепер зібрав вже на 100 карбованців і засилаю тобі. Тут 50 — це твій гонорар за книжку, що ми видали, — „Середь виноградарів південної Франції“, де твоя подорож у Іспанію з Франції; а ще 50 карбованців поназбіралося з 11-ти людей (хто по 5, хто по 3, хто по 4 руб. давав). А ще я займу 100 карбованців і або завтра або післязавтра зашлю по твоєму адресу, який здобув у Могилянського. Десь просто у позику візьму, — та й годі!

А може, як ти приїдеш вже, то й ще що-небудь видумаємо, бо тепер саме дуже сутужно на гроші: усюди їх треба, а їх нема!

А. Русов.

0,69 (1987)

PA

6815

PA 6815